

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Автор статті наголошує на значущості теорії соціального управління в суспільній практиці. Виокремлює проблемний характер її формування. Пропонує аналітичний огляд наявних трактувань основних категорій. Доводить методологічну розбіжність наукових підходів в науках, що цікавляться проблемами управління. Виокремлює методологічні проблеми формування теорії соціального управління.

Ключові слова: теорія соціального управління, управління, соціальне управління.

Автор статьи отмечает значение теории социального управления в общественной практике. Подчеркивает проблемный характер ее формирования. Предлагает аналитический обзор имеющихся трактовок основных категорий. Раскрывает методологические различия научных подходов в науках, что интересуются проблемами управления. Выделяет методологические проблемы формирования теории социального управления.

Ключевые слова: теория социального управления, управление, социальное управление.

The author of the article marks the value of theory of social management in public practice, underlines problem character of its forming, offers the state-of-the-art review of present interpretations of basic categories, exposes methodological distinctions of scientific approaches in sciences that are interested in management problems, selects the methodological problems of forming of theory of social management.

Key words: theory of social management, management, social management.

Автори багатьох публікацій наголошують на тому, що у ХХ столітті в теорії та практиці соціального управління відбулися суттєві зміни. Підкреслюється, що у результаті науково-технічної і інформаційної революцій, принципово змінилася вся система управління, змінилося бачення об'єкта та суб'єкта керування. Робляться заяви про те, що соціальне стало основним змістом об'єкта управління. Вочевидь, з цього приводу, стали широко застосовувати словосполучення «соціальне управління». Явище соціального управління – це предмет вивчення багатьох наук, перед усім це: соціологія, психологія, соціальна психологія, політологія, філософія, юриспруденція, культурологія, педагогіка, кібернетика, синергетика, ергономіка і економіка. Кожна з наук пропонує «свої» можливості щодо вдосконалення управління, але під кутом «своєї» методології. Щоб подолати наявні методологічні розбіжності пропонується відокремити соціальне управління в самостійну галузь наукового знання і включити до неї розділи з соціології управління, філософії управління, психології управління, політики

як мистецтва управління, економіки, культури і права, як такі, що висвітлюють проблеми соціального управління. Таким чином створити «міждисциплінарну дисципліну», предметом і основним методом її дослідження буде системний підхід, системний аналіз явищ суспільного життя, та об'єднає сукупність методів і засобів за для вивчення якостей і структури складної соціальної системи як об'єкта управління [1, с. 468].

Подібні заклики викликають зацікавленість, але їх реалізація виглядає досить «туманно», тому, що наявні суттєві проблеми.

Перша полягає у тому, що при зовнішній схожості, основних категорій, що розкривають явище управління, їм притаманні суттєві розбіжності методологічних підходів, що обумовлені задачами конкретної науки. Так, наприклад, філософія визначає управління як функцію організованих систем, що забезпечує збереження їх структури, підтримує режим діяльності, реалізацію їх програм, мету. А соціальне управління як цілеспрямований вплив на суспільство для впорядкування, збереження, вдосконалення і розвитку його певної якісної специфіки [2, с. 496; 3, с. 674].

Свої особливості у визначенні управління демонструють представники соціальної психології, які визначають його як функцію організованих систем, що забезпечує збереження їх структури, підтримує режим функціонування і реалізації програми діяльності, але при цьому, наголошується, що це вид індивідуального або групового, спланованого впливу суб'єктів управління на об'єкти управління для досягнення певної мети управління (ред. Управління заради власне самого управління? А. Я.). Автори виокремлюють дві форми управління: 1) накази, завдання, роз'яснення, стимулювання, виховання, зміна умов діяльності і соціального статусу; 2) підбір складу групи, рішень, згуртування, демократизація стилю [4, с. 296-297].

Треба визнати, що управління дуже часто визначається як функція. На наш погляд, формулювання визначення сутності будь якого явища через його призначення не зовсім коректне. Не можна зрозуміти явище, зафіксувавши лише його призначення. Як що йдеться про будь яке явище, то воно повинно бути зафіксоване через поняття, тобто мати свою назву і зміст, а вже після цього – перелік притаманних йому характеристик.

Не вдаючись до дискусії щодо змістовної сторони підходів, що наводяться, вважаємо за доцільне розглянути визначення соціального управління в Сучасному словнику із суспільних наук. Так, соціальне управління визначається: 1) у теорії соціального управління, як процес цілеспрямованого впливу на об'єкт соціальної системи для забезпечення його функціонування та розвитку; як особливий вид професійної діяльності, який зводиться не тільки до досягнення цілей системи, організації, але й виступає засобом підтримання цілісності будь-якої складної соціальної системи, її оптимального функціонування; як продукт соціальних організацій; 2) з позицій соціального менеджменту, – це процес проектування та інновації соціальних організацій, мотивації людей до діяльності для досягнення цілей організації; 3) в економічній теорії – це спосіб отримання економічного результату при найменших виробничих витратах; 4) у правознавстві –

державне правове регулювання за допомогою законів; 5) у політології – вплив на суспільство з боку держави політичними методами [5, с. 381-382]. Таким чином підкреслюються розбіжності у підходах щодо визначення змісту соціального управління.

Друга проблема пов'язана з тим, що майже схожі визначення свідчать про запозичення «чужих» підходів та «розмивають» методологію конкретної науки. Так, в Енциклопедичному соціологічному словнику управління визначається як функція організмів, систем різноманітної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження їхньої певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності [6, с. 839]. Постає питання: наскільки можна вважати ці визначення «соціологічним»? Майже однотипне визначення ми вже бачили в філософії.

Цікавим в соціології є визначення соціального управління як керування будь-якими суспільними процесами, або як управління процесами і явищами соціальної сфери суспільного життя, засіб реалізації соціальної політики [7, с. 839; 8, с. 334]. Не потребує великих зусиль побачити компіляцію щодо вирішення задач менеджменту, соціальної філософії та соціальної роботи. Активне застосування в соціології понять «управлінська діяльність» свідчить про його запозичення з психології та менеджменту.

Показовим щодо «запозичень» є визначення соціального управління, яке пропонується соціальними працівниками. Так, соціальне управління – це цілеспрямований вплив на суспільство для впорядкування і розвитку його певної якісної специфіки. Підкреслюється, що характеристики соціального управління обумовлені системною природою суспільства, суспільним характером праці, необхідністю людей у спілкуванні в їх життєдіяльності, в процесі обміну продуктами матеріальної і духовної діяльності [9, с. 267-268]. Завдання соціальної роботи у цьому визначенні майже відсутні.

Третя проблема полягає у тому, що немає чітких формулювань понять управління в межах самих дисциплін, на ґрунті «своїх» методологій.

Не можливо не визнати, що соціологічній літературі притаманне неабияке суттєве різноманіття у визначеннях понять «управління» та «соціальне управління». Так, управління визначається як соціальний інститут, що являє собою цілеспрямований, усвідомлений, організаторський вплив людей на власну суспільну, колективну, групову життєдіяльність як безпосередньо (у формі самоуправління), так і через спеціально створені структури (державу, суспільні об'єднання, партії, фірми, кооперативи, асоціації тощо). При цьому, автори виокремлюють поняття «соціальне управління» та «управління соціальними процесами» на ґрунті того, що поняття «соціальне управління» визначає весь комплекс цілеспрямованого регулювання соціальних сфер, суспільних відносин, соціальної діяльності людей, а поняття «управління соціальними процесами» підкреслює аспект диференціації, тобто виокремлення конкретних процесів, які підлягають управлінському впливу відповідно до специфіки кожного з них [10, с. 12-13]. Інші автори визначають управління як: 1) систематичний вплив суб'єкта

управління (підсистема, що управляє) на соціальний об'єкт (підсистему, якою управляють). При цьому підкреслюється, що підсистемою, якою управляють, може бути суспільство у цілому, його окремі сфери: економічна, соціальна, політична, духовна або будь які його частини (організації, заклади і т. ін.) з метою забезпечення їхньої цілісності, «нормального» функціонування, вдосконалення і розвитку, досягненню поставленої мети; 2) цілеспрямований вплив на умови життя людей, їхні ціннісні орієнтації, поведінку, та має за головні завдання – забезпечення добре скоординованої цілеспрямованої діяльності, як окремих учасників сумісних зусиль (трудових, політичних, спортивних та ін.), так і соціальних організацій (систем) у цілому [11, с. 9-10]. Наведене визначення управління – управління (за назвою), але (за змістом) все ж таки йдеться про соціальне управління, про це свідчить визначення в іншому джерелі, де визначається соціальне управління як свідомий, систематичний, організований вплив на суспільство з метою впорядкування, вдосконалення його структури і діяльності, збереження цілісності; як процес, який забезпечує стійкість розвитку суспільної системи, її рівновагу, гарантію, запобігання потрясінням і катаклізмам [12, с. 646-648].

Необхідно звернути увагу на те, що наведені нами визначення управління формулюються через поняття «вплив», «діяльність», але існують й інші підходи. Так, певні автори говорять про управління вже як про процес систематичного, свідомого, цілеспрямованого впливу людей на суспільну систему у цілому або її окремих частин (виробництво, соціальне та духовне життя, галузі економіки і т. ін.) на ґрунті усвідомлення та використання, притаманних суспільству об'єктивних закономірностей і прогресивних тенденцій в інтересах забезпечення його ефективного функціонування та розвитку. Підкреслюється, що у змістовному плані управління розглядається як вид інтелектуальної праці, яка виступає як система послідовних управлінських функцій, циклів, процесів, які забезпечують координацію і регулювання інших видів людської праці [13, с. 1144]. Наведене визначення управління ототожнюється з поняттям соціальне управління, автори не відокремлюють їх. Про це свідчить інше соціологічне видання яке визначає соціальне управління як діяльність щодо організації суспільних процесів, яка ґрунтується на усвідомленому використанні притаманним ним закономірностям [14, с. 356-358].

Авторитетне соціологічне видання пропонує визначення управління як елемента, функції організмів, систем різноманітної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізації програми, мети діяльності. Соціальне управління ж, визначається як один з основних видів управління, функція якого полягає у забезпеченні реалізації потреб розвитку суспільства та його підсистем [15, с. 380].

Стосовно стану визначення змісту понять «управління» та «соціальне управління» в рамках методології інших наук, можна впевнено стверджувати, що проблеми схожі. Так, в теорії менеджменту управління

визначається як процес планування, організації, мотивації і контролю, який необхідний для того, щоб сформувати і досягти мету організації [16, с. 37]. Менеджмент, розглядаючи організацію діяльності суб'єкта управління (менеджера), пропонує своє визначення управління як низки окремих процесів, що являють собою дії, які сприяють досягненню мети [17, с. 15]. Наявне ототожнення понять «процес» і «дія», «керування» та «управління», на жаль, тільки дезорієнтує читача.

Представники політології визначають управління як: 1) сукупність способів, засобів і механізмів для здійснення організованого забезпечення впорядкованості, стабільності політичного життя суспільства і держави; 2) форма регулювання суспільних відносин в класовому суспільстві через владу [18, с. 525-526]. При цьому в рамках політології існує й інше визначення. Управління – це специфічна функція організованих систем природи, суспільства, виробничо-технічної сфери, яка забезпечує їх життєдіяльність, цілеспрямовану динаміку їх розвитку, реалізацію конкретних програм і практичних задач. В свою чергу, соціальне управління визначається як свідомо діяльність суспільних інститутів та окремих індивідів, що спрямована на регулювання стихійних та усвідомлених, об'єктивних і суб'єктивних начал, доцільне впорядкування суспільних відносин [19, с. 379-380]. Наведені визначення переконливо демонструють розбіжності визначень та наявність означеної проблеми.

Четверта проблема – легковажне ставлення до поняття управління. Так, зустрічаються автори для яких поняття «управління» на стільки зрозуміле та «елементарне», що не потребує окремого фіксування. Вочевидь, на цій підставі, зустрічаються видання, що висвітлюють явище управління, але у тексті не можна знайти жодного визначення управління [20]. На нашу думку, будь яке явище, при його вивченні, повинно мати визначення для його фіксації під певним кутом розгляду. У разі відсутності визначення явища – кожний бачить його «по-своєму» й думає «про своє».

Таким чином, проведений короткий аналітичний огляд наявних визначень управління демонструє «парад» змісту та сенсів цього явища, підходів щодо його розгляду. Такий стан речей обумовлює проблемний характер формування теорії соціального управління. При її створенні вочевидь необхідно зосередити зусилля, перед усім, на: 1) формулюванні основних категорій, законів, принципів і методів зміни (оптимізації) соціальних систем при збереженні їх цілісності; 2) визначенні можливостей розбудови нових соціальних утворень на ґрунті соціальної доцільності і ціннісно-нормативних уявлень суб'єктів управління та населення, які притаманні суспільству на цьому етапі свого розвитку. Будь яка наукова теорія, перед усім покликана надавати світоглядні орієнтири, що зручні до сприйняття та у використанні на практиці. Чітке висвітлення змісту соціального управління дозволить створити такі орієнтири.

Вважаємо, що автори залишають поза увагою те, що створення загальної теорії соціального управління вимагає дослідження закономірностей, принципів і форм соціальної взаємодії незалежно від того,

в якій сфері життєдіяльності вони здійснюються. Необхідно вивчати не лише системи управління, а управління як соціальні системи, що здійснюють регламентування взаємодії суб'єктів, обумовлюють рамки їх «управлінської» діяльності в межах наявної соціальної системи.

Слід визнати, що у галузі наукового пошуку соціологів спостерігається суттєвий «ухил» в бік організації діяльності власне суб'єктів управління. Але соціологія управління не повинна прагнути підмінити менеджерів. Вважаємо, що її головною задачею – є забезпечення формування у суб'єктів соціальної взаємодії цілісного уявлення про механізми формування соціальних систем, бачення їх структури, зовнішніх та внутрішніх зв'язків, процесів соціального самоорганізації та розвитку, створення організаційних систем взаємозалежності суб'єктів для досягнення соціально-значущих цілей та ролі управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теория управления: социально-технологический подход: энциклопедич. словарь / под ред. В. Н. Иванова, В. И. Патрушева. – [3-е изд. перераб. и доп.]. – М.: Муниципальный мир, 2004. – 672 с.
2. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – [5-е изд.]. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
3. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. С. С. Аверинцев и др. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
4. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь: Личность образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн.: «Хэлтон», 1998. – 399 с.
5. Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. – Х.: Прапор, 2006. – 432 с.
6. Энциклопедический социологический словарь / общ. ред. Г. В. Осипов. – М.: ИСПИ РАН, 1995. – 940 с.
7. Энциклопедический социологический словарь / общ. ред. Г. В. Осипов – М.: ИСПИ РАН, 1995. – 940 с.
8. Социологическая энциклопедия / под общ. ред. А. Н. Данилова. – Мн.: «Беларуская Энцыклапедыя», 2003. – 382 с.
9. Социальная работа: словарь-справочник / под ред. В. И. Филоненко. – М.: Контур, 1998. – 480 с.
10. Бурега В. В. Соціологія управління: навч. посіб. / В. В. Бурега, О. В. Мазурик, Н. Ф. Селютіна. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. – 140 с.
11. Бабосов, Е.М. Социология управления: учеб. пособ. / Е. М. Бабосов. – Мн.: ТетраСистемс, 2000. – 288 с.
12. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / під заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Центр духовн. культури, 1998. – 736 с.
13. Социология: энциклопедия / сост. Грицанов и др. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312 с.

14. Социологический справочник / под общ. ред. В. И. Воловича. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 382 с.
15. Социологический энциклопедический словарь / ред.-коорд. Г. В. Осипов. – М.: ИНФРА М-НОРМА, 1998. – 488 с.
16. Кабушкин Н. И. Основы менеджмента: учеб. пособ. / Н. И. Кабушкин. – [2-е изд. испр. и доп.]. – М.: Остожье, 1999. – 336 с.
17. Амстронг М. Основы менеджмента. Как стать лучшим руководителем / М. Амстронг. – Ростов н/Д.: Феникс, 1998. – 512 с.
18. Человек и общество: краткий энциклопедический словарь-справочник (политология) / отв ред. Ю. С. Борцов, науч. ред. И. Д. Коротец. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – 608 с.
19. Политология: энциклопедический словарь / общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М.: Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. – 431 с.
20. Удальцова М. В. Социология управления: учеб. пособие / М. В. Удальцова. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 1999. – 144 с.